

УДК 658:65.012.8:339
DOI: 10.60022/3(1)-2S

Штангрет Андрій Михайлович

доктор економічних наук, професор
професор кафедри менеджменту та маркетингу у видавничій справі
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Shtangret Andriy

Doctor of Economics, Professor
Professor of the Department of Management and Marketing in Publishing and Printing
National University "Lviv Polytechnic", Ukraine
ORCID: 0000-0001-5179-4996

Підгородецький Іван Михайлович

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
кафедри менеджменту та маркетингу у видавничо-поліграфічній справі
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

Pidhorodetskyi Ivan

PhD student
Department of Management and Marketing in Publishing and Printing
National University "Lviv Polytechnic", Ukraine
ORCID: 0009-0000-6026-1470

ГЕНЕЗИС ТА СУЧАСНЕ СПРИЙНЯТТЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. *Новий етап військової агресії радикально змінив безпекову ситуацію для українських підприємств. Війна стала домінуючою загрозою, але інші не зникли, а трансформувалися. Відтак прийняті до виконання суб'єктами безпеки протоколи дій виявилися непридатними або менш результативними. Адаптація ускладнена тим, що стан тимчасової стабілізації не досягнутий. Тобто, в подальшому має місце динамічна зміна безпекової ситуації. За таких умов важливим є створення базису, який відображає проміжні етапи у видозміненні змісту поняття «економічна безпека підприємства» для наступного відстеження зрушень й визначення засад покращення відповідної системи в умовах кожного підприємства. Встановлена етапність в сприйнятті економічної безпеки підприємства. Систематизовано й критично розглянуто основні підходи щодо змісту економічної безпеки підприємства, що стало основою для обґрунтування авторського бачення, яке відповідає поточній безпековій ситуації.*

Ключові слова: економічна безпека підприємства, загроза, війна, безпекова діяльність, розвиток підприємства.

GENESIS AND CONTEMPORARY PERCEPTION OF ENTERPRISE ECONOMIC SECURITY

Abstract. *A new stage of military aggression has radically changed the security environment for Ukrainian enterprises. War has become the dominant threat, while others have not disappeared but have transformed. As a result, the action protocols adopted by security actors have proven to be unsuitable or less effective. Adaptation is complicated by the fact that a state of temporary stabilization has not been achieved; thus, the security situation continues to change dynamically. Under such conditions, it is important to create a basis that reflects intermediate stages in the transformation of the content of the concept of “enterprise economic security” in order to subsequently track shifts and determine the foundations for improving the relevant system under the conditions of each enterprise.*

The study is aimed at summarizing and systematizing existing research on enterprise economic security to create the necessary basis for updating the principles of forming the relevant system, that is, based on the current security situation. To examine the genesis and contemporary perception of enterprise economic security, the following methods were applied: induction and deduction, comparison and systematization — when

studying the essential characteristics of the term "enterprise economic security"; synthesis and analysis — to clarify the list of threats whose impact dominated in certain periods over the past thirty years; morphological analysis — to specify the semantic content of the concept of "enterprise economic security" in accordance with a particular approach; graphical methods — for visual presentation of theoretical and methodological material; and abstract-logical methods — for theoretical generalizations and research conclusions.

Stages in the perception of enterprise economic security have been identified. The main approaches to the content of enterprise economic security ("ensuring protection," "resource-functional," "maintaining stability," and "alignment of interests") have been systematized and critically examined, which formed the basis for substantiating the author's perspective that corresponds to the current security situation. It is proposed to consider enterprise economic security as a state achieved by taking into account the possibility of the existence and intensification of external and internal threats, followed by the implementation of a set of security measures to maintain resilience and ensure the necessary conditions for enterprise development.

Keywords: *enterprise economic security, threat, war, security activity, enterprise development.*

Постановка проблеми. Події лютого 2022 року мали вагомий вплив на усі без винятку соціально-економічні процеси в Україні. Лише констатація факту, що потік біженців сягнув 8 млн осіб із одночасним переміщенням ще до 4,5 млн в межах країни вказує на обставини, що спровокували максимальний дисбаланс на ринку праці, а відтак в національній економіці. Додатково потрібно вказати на блокування морських перевезень, масові ракетні удари та руйнування енергетичної інфраструктури. Не уточнюючи інших моментів можна стверджувати, що мала місце кардинальна зміна безпекової ситуації стосовно кожного підприємства. Свідченням чого є той факт, що у першому півріччі 2022 року призупинило діяльність кожне друге підприємство. Існуючі системи безпеки не були готові до виконання встановлених завдань за умови домінування загрози повномасштабної війни. Це твердження стосується не лише тих підприємств, які опинилися на територіях безпосереднього ведення військових дій, але й загалом усіх, оскільки проблеми із особистою безпекою працівників й забезпечення енергоресурсами за масових дронів й ракетних ударів по усій країні були і залишаються актуальними. За таких обставин спостерігається трансформація безпекової діяльності на мікрорівні, але для відстеження процесу її реалізації необхідним є уявлення про попередні етапи та загалом сприйняття економічної безпеки підприємства. Тобто, важливим є створення базису для подальших спостережень за переходом до системи, яка в більшій мірі відповідає поточній безпековій ситуації в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню уточнення ключових параметрів безпекової діяльності на мікрорівні належну увагу приділили такі дослідники як К. Докуніна [1], В. Гаркуша [9], С. Єрохін [3], Н. Єршова [9], Д. Ковальов [2], Г. Козаченко [8], Л. Лігоненко [4], О. Ляшенко [8], В. Мунтіян [7], С. Покропивний [6], В. Пономарьов [8], Т. Сухорукова [2], Л. Шваб [5] та інші. В їх публікаціях, на підставі з'ясування змісту базових понять, тобто «безпека» та «економічна безпека держави», поглиблено розуміння економічної безпеки підприємства у відповідності до переліку тих загроз, які набули пріоритетний характер впродовж останніх тридцяти років. Певна варіативність у сприйнятті досліджуваного поняття стоїть на перешкоді створенню необхідного базису для відстеження її подальшої трансформації в умовах домінування загрози війни.

Метою статті є узагальнення й систематизація наявних розвідок стосовно економічної безпеки підприємства задля створення необхідного базису для осучаснення засади створення відповідної системи, тобто виходячи із поточної безпекової ситуації.

Виклад основного матеріалу. За відсутності досвіду перший етап в еволюції поглядів на зміст поняття «економічна безпека підприємства» визначав потребу в захисті інформаційного поля певного підприємства, зокрема його комерційної таємниці. Пояснення цьому можна знайти в тій площині, що за часів командно-адміністративної економіки інноваційними розробками займалися окремі інститути та конструкторські бюро із наступним одночасним масовим виробництвом продукції на кількох підприємствах у відповідності до затвердженого правлячою партією плану. Отримана підприємствами самостійність спровокувала виникнення й посилення конкуренції, що в першу чергу торкнулося потреби захисту технологічних розробок [1, с. 115]. Безперечно, що розгляд економічної безпеки лише в ракурсі захисту інформації є обмеженим, але потрібно зважати на те, що існуючі системи безпеки загалом були орієнтовані виключно на фізичний захист майна й території, а відтак така зміна завдань вимагала певних трансформацій.

В основі другого етапу еволюції досліджуваного поняття лягло переосмислення засад провадження підприємницької діяльності, зокрема в тій частині, що загрозою стали дії державних органів, в тому числі через збільшення податкового тиску. З цієї причини цікавим є визначення Д. Ковальова й Т. Сухорукової, які пропонували сприймати економічну безпеку підприємства як «...

захищеність його діяльності від негативних впливів зовнішнього середовища, а також здатність швидко усувати різноманітні загрози або пристосовуватися до існуючих умов, які не позначаються негативно на його діяльності» [2, с. 48]. Така зміна завдань для суб'єктів безпеки вказує на поступ, але розгляд й побудову захисних редутів виключно проти зовнішніх загроз не можна вважати повноцінним підходом, скоріше таким, що давав змогу ситуаційно реагувати задля збереження бізнесу.

Перехід до третього етапу був зумовлений посиленням конкурентної боротьби, в тому числі зі сторони іноземних виробників, продукція яких суттєво різнилася за співвідношенням «ціна – якість» [3, с. 28], а ключове була представлена максимально широким асортиментним рядом. Відтак наступні зміни в переліку завдань перед суб'єктами безпеки передбачали виконання конкурентної розвідки задля пошуку варіантів покращення конкурентних позицій, в тому числі запозичуючи й адаптуючи кращі практики щодо залучення й підтримання інтересу споживачів.

Четвертий етап в більшості пов'язують із набуттям поширення так званого ресурсно-функціонального підходу, ретельному розгляді якого буде приділено увагу в подальшому. В контексті розгляду еволюції важливим було фактичне руйнування раніше обмеженого поля діяльності суб'єктів безпеки. Питання безпеки почало домінувати стосовно усіх бізнес-процесів, а відтак жодне рішення не могло ухвалюватися без бачення ризиків та загроз не лише тих, що спонукають до його прийняття, але й тих, які будуть супроводжувати виконання та виникнуть у вигляді результату [4, с. 45]. Цей етап також цікавий структуризацією економічної безпеки підприємства, тобто виділенням функціональних складових із розробленням відповідного методичного забезпечення, що сприяло більш ретельному виокремленню загроз й вищій результативності в застосуванні інструментарію для їх ліквідації. Саме завдяки структуризації активність суб'єктів безпеки поширилася на усі сфери фінансово-господарської діяльності підприємства з наступним усвідомленням необхідності повсякчасного виконання безпекової діяльності з максимальним залученням усіх працівників та посилення взаємодії із зовнішніми суб'єктами безпеки.

Поточний – п'ятий – етап характеризується подальшою деталізацією аспектів забезпечення кадрової безпеки виходячи із необхідності врахування масштабів та специфіки діяльності. Сформовані раніше теоретичні розробки було складно застосувати на практиці, оскільки чисельна служба безпеки не може бути створена в умовах малих підприємств. Аналогічні застереження виникли й щодо структуризації економічної безпеки підприємства, коли доцільною стала варіація як в кількості функціональних складових, так й пріоритетності стосовно ресурсної основи для виконання безпекових заходів. Критично висока динамічність зміни переліку факторів, що мали визначальний вплив на діяльність підприємства, стали основою відмови від жорсткої організаційної структури системи безпеки на користь гнучкого функціонального поєднання усіх лінійних підрозділів із передачею частини завдань на аутсорсинг, зокрема стосовно фізичного захисту та протидії кіберзлочинності.

Зростання актуальності результативного провадження безпекової діяльності спричинило посилення активності науковців в питаннях обґрунтування індивідуальної позиції, які сумарно збільшили обсяг інформації, що вимагає здійснення систематизації тобто виділення ключових підходів із критичним розглядом основних аспектів для пошуку оптимального варіанту, який відповідає поточній безпековій ситуації та може послужити підставою для наступних напрацювань й практичного запровадження. З цією метою розглянемо ті позиції, які мають найбільший рівень варіації та знайшли підтримку в наукових та підприємницьких колах.

В межах першого із виділених підходів економічна безпека підприємства розглядається як захищеність у різних формах її прояву. Йдеться про той захист, який уможливорює підтримання цілісності системи, в тому числі за рахунок посилення внутрішніх зв'язків між усіма складовими. Інший ракурс зазначеної захищеності розглядає Л. Шваб, вказуючи, що мається на увазі «... захищеність від негативного впливу зовнішнього середовища, а також здатність швидко усунути загрози, що виникають, або пристосуватися до наявних умов, що негативно впливають на його діяльність» [5, с. 538]. Можна погодитися, що такий підхід спирається на результати напрацювань, які були сформовані на перших етапах розглянутої вище еволюції. Дискусійним є сприйняття економічної безпеки підприємств у вигляді умовного щита, який повинен захистити від атак ворогів. Питання виникає в тому, що внутрішні загрози також вагомо впливають на діяльність підприємства, а відтак цей концепт щита вимагає переосмислення. Подальше заглиблення вказує, що функції внутрішніх суб'єктів безпеки виконують люди, на поведінку яких впливають сімейні, групові та інші обставини, а відтак вони можуть бути джерелом загроз. Тому, захищеність повинна бути повсякчасна і не може подаватися як засіб захисту підприємства виключно від зовнішніх загроз, скоріше йдеться про систему, яка здатна реагувати на будь-які прояви, що уже становлять чи можуть в майбутньому вагомо впливати на діяльність підприємства. Наша позиція полягає саме в зосередженні не лише на загрозах, а будь-яких зрушеннях, які виходять за межі динамічної рівноваги.

За аналогією із першим, в основі другого підходу лежить спадок одного із етапів розглянутої вище еволюції, тобто йдеться про стан корпоративних ресурсів, а сам підхід отримав назву – ресурсно-функціональний. Серед науковців, які заклали основу такого підходу знаходився С. Покропивний, який наполягав на змісті економічної безпеки підприємства як «...стан корпоративних ресурсів і підприємницьких можливостей, за якого гарантується найбільш ефективне їх використання для стабільного функціонування і динамічного розвитку підприємства, запобігання внутрішнім і зовнішнім загрозам» [6, с. 76]. Критики вважають, що діяльність суб'єктів безпеки не може бути зосереджена виключно на питаннях ефективності використання ресурсів. Водночас сприйняття виділеного С. Покропивним аспекту можна трактувати не як функціональне спрямування, а як очікуваний результат. З таким баченням можна погодитися зважаючи на суттєвість впливу наявності й застосування ресурсної бази для функціонування кожного підприємства. Подальші міркування дають змогу стверджувати, що корпоративні ресурси формують необхідну ресурсну основу безпекової діяльності, тобто в межах цього підходу визначають умови, які забезпечують функціонування системи економічної безпеки підприємства. Сьогодні поширеною є практика фінансування служби безпеки за принципом спроможності ліквідації наслідків реалізації загроз, що обмежує результативність дій суб'єктів безпеки через неможливість виконання превентивних заходів. Формується умовне замкнене коло: обмежене фінансування дозволяє провадити виключно ліквідаційні заходи, при цьому втрати підприємства є більшими у порівнянні із можливими витратами на виконання превентивних процедур стосовно загроз, що демонструють найвищу динаміку посилення впливу та ймовірну реалізацію в короткій перспективі. Розглянутий підхід створює необхідну основу для перегляду засад провадження безпекової діяльності, надаючи перевагу діям на випередження.

Третій підхід нами виокремлено на підставі значної кількості прихильників бачення економічної безпеки підприємства як засади збереження стійкості підприємства. Для прикладу процитуємо визначення В. Мунтіяна, в якому він наполягає на необхідності тлумачення досліджуваного поняття як «...стану юридичних, виробничих і організаційних зв'язків, матеріальних та інтелектуальних ресурсів, за якого забезпечується стабільність його функціонування, фінансово-комерційний успіх, прогресивний науково-технічний і соціальний розвиток» [7, с. 24]. Стабільність асоціюється із міцністю й цілісністю системи, що повинно визначати життєздатність підприємства. Водночас стабільність не сприяє гнучкості, а відтак спроможності швидко адаптуватися через зміну умов функціонування. Національна економіка загалом характеризується динамічністю і складністю прогнозування сценаріїв розвитку подій в короткостроковій перспективі, а відтак стабільність може бути як перевагою, так й недоліком, зокрема в частині лідерства щодо використання нових можливостей. З цієї причини економічну безпеку підприємства доцільно розглядати як виконання комплексу заходів, спрямованих на підтримання динамічної рівноваги, за якої можливим є гнучке реагування на зрушення в середовищі функціонування та коригування стратегії розвитку.

Четвертий підхід зорієнтований на узгодження інтересів, причиною чого є виникнення загрози у випадку існування суперечностей. Базовим стало визначення Г. Козаченко в якому вона розглядає економічну безпеку підприємства як «... ступінь гармонізації в часі і просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних з ним суб'єктів зовнішнього середовища, що діють поза межами підприємства» [8, с. 87]. Погоджуючись з підставою існування й розвитку такого підходу, вважаємо недоцільним обмеження узгодження дій виключно суб'єктами зовнішнього середовища. Практика засвідчує, що конфлікти поміж власниками, менеджментом й працівниками є основою виникнення значної кількості внутрішніх загроз, які дестабілізують фінансово-господарську діяльність підприємства. Ці обставини є підставою для ретельного вивчення індивідуальних та групових інтересів внутрішніх й зовнішніх учасників взаємодії з наступним варіантів їх узгодження для зменшення ймовірності виникнення загроз.

Розглянуті вище чотири підходи можна вважати базовими. Сьогодні набуває поширення практика їх комбінації, тобто поєднання з метою усунення прогалин та осучаснення змісту поняття «економічна безпека підприємства». Такі дії, попри спільну спрямованість, відмінні результатами. Для прикладу, В. Гаркуша розглядає «...стан, вільний від загроз економічним інтересам підприємства» [9], що суперечить базовим засадам не лише безпекознавства, а й системного підходу, оскільки підприємство як відкрита соціально-економічна система характеризується динамічністю внутрішніх процесів та взаємодією із суб'єктами зовнішнього середовища, які визначають виникненням загроз. Інший варіант спроб поєднати базові підходи запропонував Т. Васильців, який розглядає економічну безпеку підприємства як «...стан функціонування, за якого підприємство і його продукція є конкурентоспроможними на ринку та одночасно гарантується: найефективніше використання ресурсів, інтелектуального й кадрового потенціалу; стабільність функціонування, стійкість та прогресивність розвитку; можливість протидіяти негативним впливам зовнішнього і внутрішнього середовища його функціонування»

[10, с. 74]. Чітко прослідковується намагання узгодити позиції кожного із розглянутих вище базових підходів, але ключове цільове спрямування окреслено через покращення конкурентоспроможності. Таким чином економічна безпека трактується з позиції необхідної основи, бази й засобів розвитку підприємства. Імпонує те, що наявний відхід від умовного «пожежника», який ліквідує наслідки, на користь інноваційно орієнтованої цілеспрямованої діяльності на випередження.

Графічно нами узагальнено проведений огляд щодо зміни в сприйнятті суті поняття «економічна безпека підприємства» та аспектів, що домінують у поширених сьогодні підходах (рис. 1.).

Вважаємо за необхідне підкреслити той момент, що первинне бачення економічної безпеки підприємства формувалося не лише з погляду кожної особи в питанні особистої безпеки, але й економічної безпеки держави, що визначалося життєвою необхідністю для України збереження економічної незалежності на початку 90-х років.

Авторський варіант визначення досліджуваного поняття сформовано в ключі комбінаційного підходу, тобто на підставі запозичення кращих практик. Відмінність полягає в баченні важливості виконання заходів, які спрямовані як на захист, так й створюють необхідну основу для розвитку.

Висновки. Встановлена етапність в межах останніх тридцяти років доводить систематичний поступ, обставини й темпи якого визначалися практикою захисту бізнесу. Відтак зміна умов, в тому числі в ході домінування COVID-19 та військової агресії, надавали черговий поштовх для розвитку систем безпеки в умовах українських підприємств. Водночас потрібно зважити й на те, що такий короткий проміжок сформував повсякчасне поєднання й подальшу актуальності усіх відомих позицій щодо змісту поняття «економічна безпека підприємства».

В цілому здійснені узагальнення є підставою для твердження про зростання важливості систематичного покращення безпекової діяльності на мікрорівні не лише як підґрунтя для збереження й розвитку бізнесу, але й стабілізації в межах безпекової ієрархії, зокрема на суміжних рівнях держави та особи. Подальші розвідки доцільно виконати стосовно уточнення характеру трансформації системи економічної безпеки підприємства в умовах домінування загрози війни.

Рис. 1. Теоретичні основи забезпечення економічною безпекою підприємства
Джерело: сформовано авторами

Література

1. Докуніна К. І. Антикризисне управління підприємством: сутність поняття та функції. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 36 (1). С. 113–116.
2. Ковальов Д., Сухорукова Т. Економічна безпека підприємства. *Економіка України*. 1998. №10. С. 48–51.
3. Єрохін С. А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект) : монографія. Київ : Світ знань, 2002. 528 с.
4. Лігоненко Л. О. Антикризисне управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій. Київ: Ника-Центр, 2000. 390 с.
5. Шваб Л. І. Економіка підприємства. Київ: Каравела, 2007. 584 с.
6. Покропивний С. Ф. Економіка підприємства. Київ: КНЕУ, 2001. 528 с.
7. Мунтіян В. І. Економічна безпека України: монографія. Київ: Квіц, 1999. 463 с.
8. Козаченко Г. В., Пономарьов В. П., Ляшенко О. М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія. Київ: Лібра, 2003. 280 с.
9. Гаркуша В. О., Єршова Н. Ю. Систематизація наукових поглядів щодо сутності поняття «економічна безпека підприємства». *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 28. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-34>
10. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізм зміцнення: монографія. Львів: Арал, 2008. 386 с.

References

1. Dokunina K. I. (2018) Antykryzowe upravlinnia pidpriemstvom: sutnist poniattia ta funktsii [Anti-crisis management of an enterprise: the essence of the concept and functions]. *Prychornomorski ekonomichni studii* [Black Sea Economic Studies], vol. 36 (1), pp. 113–116.
2. Kovalov D., Sukhorukova T. (1998) Ekonomichna bezpeka pidpriemstva [Economic security of the enterprise]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 10, pp. 48–51.
3. Yerokhin S. A. (2002) *Strukturna transformatsiia natsionalnoi ekonomiky (teoretyko-metodolohichniy aspekt)* [Structural transformation of the national economy (theoretical and methodological aspect)]. Kyiv : Svit znan. (in Ukrainian)
4. Lihonenko L. O. (2000) *Antrykryzove upravlinnia pidpriemstvom: teoretyko metodolohichni zasady ta praktychnyi instrumentarii* [Anti-crisis management of an enterprise: theoretical and methodological principles and practical tools]. Kyiv: Nyka Tsentr. (in Ukrainian)
5. Shvab L. I. (2007) *Ekonomika pidpriemstva* [Enterprise economics]. Kyiv: Karavela. (in Ukrainian)
6. Pokropyvnyi S. F. (2001) *Ekonomika pidpriemstva* [Enterprise economics]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
7. Muntiiian V. I. (1999) *Ekonomichna bezpeka Ukraïny* [Economic security of Ukraine]. Kyiv: Kvits. (in Ukrainian)
8. Kozachenko H. V., Ponomarov V. P., Liashenko O. M. (2003) *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: sutnist ta mekhanizm zabezpechennia* [Economic security of the enterprise: essence and mechanism of ensuring it]. Kyiv: Libra. (in Ukrainian)
9. Harkusha V. O., Yershova N. Yu. (2021) Systematyzatsiia naukovykh pohliadiv shchodo sutnosti poniattia «ekonomichna bezpeka pidpriemstva» [Systematization of scientific views on the essence of the concept of “economic security of an enterprise”]. *Ekonomika ta suspilstvo* [Economy and society], vol. 28. Available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-34> (accessed 09 September 2025).
10. Vasyltsiv T. G. (2008) *Ekonomichna bezpeka pidpriemnytstva Ukraïny: stratehiia ta mekhanizm zmitsnennia* [Economic security of Ukrainian entrepreneurship: strategy and mechanism for strengthening]. Lviv: Aral (in Ukrainian)

Отримано: 22.12.2025

Прийнято до публікації: 06.01.2026

Опубліковано: 15.01.2026